

MİLLÎ KÜLTÜR HAZİNELERİMİZ *

AGÂH SIRRI LEVEND

Kitaplıklarımız, millî kültürümüzün en zengin birer hazinesidir. Türk zekâsının tarih boyunca durmadan yarattığı sayısız eserler bu hazinelerde saklıdır. Binlerce müellif, kim bilir ne gibi şartlar altında, uğraşarak, didinerek bunları hazırlamış; yüzlerce hattat, göz nuru dökerek müsveddeleri beyaza çekmiş; böylece hazırlanan eserler, sırasıyle tezhipçilerin, nakkaşların, ciltçilerin elinden geçerek, bin bir emekle işlenerek son şeklini almıştır.

Çoğu, pâdişahlarla zamanın büyüklerine sunulmak üzere hazırlanan bu eserler, saraylarla geniş odalarını süsleyen kitaplıklarda yer alır, bunların bakımına ayrıca “kitab-dâr”lar memur edilirdi.

Yalnız pâdişahların değil, kethüdası ve divan efendisi olan her devlet adamının bir de “kitab-dâr”ı bulunurdu. Meselâ şair Nedim, Damat İbrahim Paşa’nın hizmetinde bu işle görevlendirilmişti. Vezirler vilâyetlere gönderildiği zâman, kitaplarını ve “kitab-dâr”larını da birlikte taşırlardı. Vaktiyle mecmuaların birinde görmüştüm: Silâhdar Hüseyin Paşazâde Silâhdar İbrahim Paşa, Haleb’e muhafız olarak gönderilir. O sırada Haleb’de bulunan Nabi ile, paşanın divan efendisi olan Habeşîzâde Rahimî, bir kıta yazarak “Yahya nam kitab-dâr-ı hat-âverde”nin yerine “bir kitab-dâr-ı mevzun-sîma” getirilmesini paşadan lâtife yollu rica ederler. Paşa da bir kıta ile bunlara lâtife yollu cevap verir. Bu fıkra, Paşa’nın, kitaplarını ve “kitab-dâr”ını da Haleb’e götürdüğünü göstermekle kalmıyor; kitaplığını meraklılara açık bulundurduğunu da anlatıyor.

Hayır sahipleri ilerisini de düşünürler, öldükten sonra kitaplıklarının dağılıp ziyan olmaması için onları vakfederler, bakımını sağlamak için ayrıca vakıflar da kurarlardı. Kitapların iyi korunması ve dışarıya çıkarılmaması, vakfiyelerde tespit edilen şartların başında gelir. Üsküdar’daki kitaplığın sahibi olan Selim Ağa, bağışladığı kitapların hepsinin ilk yaprağına, kitap kadrini belirten bir cümle yazmış, onların dışarıya çıkarılmamasını dilemiştir.

* Türk Dili. Cilt: 5, Sayı: 49 (1955).

Gerek İstanbul'da, gerek öteki şehirlerde bulunan birçok kitaplıklar, bu gibi hayır sahiplerinin vakfiyle kurulmuştur. Sonradan hükûmet bunların idaresini üzerine almış, durumlarını düzelterek, bazılarını birleştirerek bugünkü hale getirmiştir.

Bugün İstanbul kitaplıklarının en zengini Topkapı Sarayındaki kitaplıklarla Üniversite kitaplığıdır. Arkeoloji müzesinden başka, Topkapı'daki dokuz kitaplığın içinde en önemli olanları, Revan, Hazine, III. Ahmed ve Bağdat kitaplıklarıdır. Çoğu saraya sunulmuş olan bu eserlerin arasında yazı, cilt, tezhip ve minyatür bakımından çok "nefis" olan nushalar vardır. Nevaî'nin, Nizamî'nin, Dehlevî'nin, Camî'nin *Hamseleriyle*, ayrıca *Nevai Külliyyatı*'na baha biçilemez. Divanlar, mısneviler, münşeatlar, tezkireler, tarihler, gazavat-nâmeler büyük bir yer tutar. Tanıdığımız bu eserler arasında, başka kitaplıklarda bulunmayan tek nushalar da vardır. Feyzi'nin *Hamsesi*, Zaifî'nin *Külliyyatı*, Hamidî'nin *Yusuf u Züleyhası*, Abdî'nin *Sa'd ü Hüması* hemen hatıra gelebilen eserlerdendir. Türk-İslâm müzesi kitaplığında da minyatürlü "nefis" nushalar toplanmıştır.

Çok zengin olan Üniversite kitaplığında, Halis Ef., Rıza Paşa ve Sahip Molla'nın kitaplarıyla Yıldız Sarayından taşınmış kitaplar bulunmaktadır. Bu eserlerin hepsi "Türkçe yazmalar" adı altında yeniden numaralanmıştır. Yıldız'dan gelen kitaplar arasında cildi elmaslarla bezenmiş Kur'an-ı Kerim nushalarını, Nevaî'nin, Nizamî'nin, Camî'nin eserlerini insan seyretmeğe doyamaz. 20.000 i bulan bu el yazmaları içinde tek nushalar bulunduğu gibi, bir eserin türlü nushaları da vardır. Bu çeşitli nushalar, metinleri karşılaştırmakta edebiyat tarihçisinin çok işine yarar.

Şehir kitaplıkları içinde, kitap sayısı bakımından en zengin olanı Süleymaniye kitaplığıdır. Burada, Esad Ef., Halet Ef., Bağdatlı Vehbi, Damat İbrahim Pş., Şehit Ali Pş., Lâleli, Lala İsmail ve Hamidiyye kitaplıkları başta olduğu halde, 70 kitaplık toplanmıştır.

Bayazıt, Millet, Ayasofya, Fatih, Nuruosmaniye, Köprülü ve Ragıp Paşa kitaplıkları hep birer hazinedir.

Uzak semtlere dağılmış olanlar da, değerce bunlardan aşağı kalmaz. Eyüp'teki Husrev Paşa kitaplığına gitmek, herhalde zahmete değer. Halic'e yaslanmış olan bu zarif kitaplıkta umulmadık

eserler saklıdır. Meselâ, Âli'nin nushası görülmiyen *Mihr ü Mah* mesnevisini ben orada buldum. Lamiî Çelebi'nin, Tezkire sahibi Ahdî'nin el yazısıyle yazılmış *Şem ü Pervane* mesnevisinin güzel bir nushası oradadır. *Varka vü Gülşah* mesnevisinin eski bir nushasıyle, İznikli Bakayî'nin *Gül ü Bülbül* mesnevisi Selim Ağa kitaplığındaki Kemankeş kitapları arasındadır. Furugî'nin *Gani vü Fakir* münazarasıyle, Mustafa Kabil adlı bir şairin *Name-i Aşk* mesnevisi orada bulunmaktadır. Uşşakîzâde Hasip İbrahim'in önemli kaynaklardan sayılan ve bir nushası Topkapı'da Revan kitaplığında bulunan *Şakayık zeyli*'nin başka bir nushası ile Mü'minzade Hasip Ahmed'in *Ravzatü'l-kübrası* Murad Molla kitaplığındadır.

Şüphesiz, bu kitaplıkları dolduran yığın yığın eserler arasında değeri düşük olanlar da bulunacaktır. Fakat öyleleri de vardır ki, fikir tarihimizde birer "temel taşı" sayılabilir. Bu gibi eserler, kadir bilir kimseler elinde dile gelmek üzere kitaplık raflarında bekliyor.

Bunlar nerelerdedir ve nasıl bulunabilir? İşte, edebiyat tarihçisini asıl ilgilendiren bu soruların cevabıdır.